

TÜRKİYE’DE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARİFESİ VE SAVAŞ ESNASINDA OLASI SALDIRILARA KARŞI HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI**ACTIVITIES TO INFORM THE PUBLIC AGAINST POSSIBLE ATTACKS IN TURKEY ON THE EVE OF THE SECOND WORLD WAR AND DURING THE WAR*****Ferit YÜCEBAŞ*****Öz**

Savaşların cephe gerisini etkilemeye başlaması ile birlikte devletler saldırılara karşı halkı bilgilendirme gereği duymuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda yapılan saldırılarda sivil halkın da zarar görmesi devletlerin daha planlı ve programlı hareket etmesini zorunlu hâle getirmiştir. Türkiye de Birinci Dünya Savaşı’nda edindiği tecrübelerin de etkisi ile İkinci Dünya Savaşı öncesinde birtakım tedbirler alarak olası saldırılara karşı halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Böylece meydana gelebilecek muhtemel bir savaşta kendi vatandaşlarının hazırlıklı olmasını ve güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Hükümet, halkın bilgilendirilmesi işini Halkevleri, okul, basın, kurs, konferans, toplantı ve çıkarılan kanun ve nizamnameler yoluyla yürütmüştür. Halka, düşman saldırılarında pasif korunmanın nasıl sağlanacağı, zehirli gaz saldırılarına karşı nasıl hareket edileceği, patlamamış bombalarla karşılaşıldığında ne yapılacağı ve gaz maskelerinin nasıl kullanılacağı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş ve halkın dikkatli olması istenmiştir. Genel olarak halk zehirli gaz saldırılarından endişe duyduğundan bunlar hakkında daha fazla bilgilendirme yapılmıştır. Bu hususta maske, oksijen cihazı ve iperit elbiseleri ile tatbikatlar yapılmış ve halk aydınlatılmaya çalışılmıştır. Böylece muhtemel bir saldırı karşısında halk kendisini koruma yolları hakkında bilgi sahibi olmuş ve gerekli tedbirleri almıştır. Bunların yanında paraşüt saldırılarına dikkat çekilerek ayrıntılı bilgilendirmeler yapılmış ve paraşütçülerin her türlü kılığa bürünerek saldırı gerçekleştirebilecekleri belirtilmiştir. Bu çalışmada, halkın pasif korunma tedbirleri kapsamında hava saldırılarına karşı korunması için yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Ayrıca zehirli gaz saldırıları, sığınak ve siperlerin yapımı, ışıkların söndürülmesi ve karartılması hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Verilen bilgilerde Türk ordusunun her türlü önlemi aldığı belirtilmiş fakat buna rağmen şehirlerden köylere kadar toplumun her kesiminin bilgilendirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkın Bilgilendirilmesi, İkinci Dünya Savaşı, Hava Saldırıları, Zehirli Gazlar, Koruyucu Önlemler.

Article Info**Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 12/10/2023

Kabul Tarihi: 25/11/2023

Atf

Yücebaş, F. (2023). Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Arifesi Ve Savaş Esnasında Olası Saldırıları Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları. *Anasay* 26, 84-96.

* Bu çalışma, 2. Uluslararası İpek Yolu Bilimsel Araştırmalar Kongresinde (26-27 Eylül 2023/İgdir) “İkinci Dünya Savaşı ve Olası Saldırıları Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları” başlığı altında özet bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ferityucebas@yyu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4645-1734>.

Abstract

As wars began to affect the rear, states felt the need to inform the public against attacks. Especially the damage to civilians in the attacks carried out in the First World War made it necessary for states to act in a more planned and programmed manner. Turkey, with the influence of the experiences it gained in the First World War, took some precautions before the Second World War and tried to inform the public about possible attacks. Thus, it aimed to ensure the preparedness and safety of its citizens in case of a possible war. The government carried out the work of informing the public through Community Centers, schools, press, courses, conferences, meetings and laws and regulations. Detailed information was given to the public about how to provide passive protection against enemy attacks, how to act against poisonous gas attacks, what to do when faced with unexploded bombs and how to use gas masks, and the public was asked to be careful. Since the general public is concerned about poison gas attacks, more information has been provided about them. In this regard, drills were carried out using masks, oxygen devices and iperit suits, and efforts were made to enlighten the public. Thus, the public was informed about ways to protect themselves against a possible attack and took the necessary precautions. In addition, detailed information was given by drawing attention to parachute attacks, and it was stated that paratroopers could carry out attacks in all kinds of disguises. In this study, the studies carried out to protect the public against air attacks within the scope of passive protection measures are discussed. In addition, detailed information is given about poisonous gas attacks, the construction of shelters and trenches, and extinguishing and dimming the lights. In the information provided, it was stated that the Turkish army took all kinds of precautions, but despite this, it was emphasized that every segment of the society, from cities to villages, should be informed.

Keywords: Public Information, World War II, Air Attacks, Poisonous Gases, Protective Measures.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın, Türkiye'ye yakın bir coğrafyada cereyan etmesi ve Türkiye'nin savaşa her an katılma ihtimalinin olması çeşitli tedbirlerin alınmasını zaruri hâle getirmiştir. Türkiye hem sınırlarını hem de halkını korumak için tarafsız kalarak bu savaşı en az zararlı atlatmayı amaçlamıştır. Fakat Türkiye, tarafsızlık politikasını sürdürse de zaman zaman savaşa dâhil olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, askerî önlemlerin alınmasını gerekli kıldığı gibi toplumun mal ve can güvenliğinin korunması meselesini de gündeme getirmiştir. Çünkü savaşın sadece cephe ile sınırlı kalmayacağı, cephe gerisinde bulunan halkı da etkileyeceği ihtimalinden dolayı halkın bilgilendirilmesi gerektiği oldukça önemli görülmüştür.

Esasen topyekûn savaşların cephe gerisini etkilemesi ile maddi ve manevi kayıpları en aza indirip orduların kaynaklarını korumak her devletin önemli gayelerinden birisi olmuştur. Türkiye'de ise her türlü önlemi önceden almak bir vatan borcu olarak görülmüştür (Haber (Akşam Postası), 12 Nisan 1939; Cumhuriyet, 21 Mayıs 1939). Daha önce yapılan savaşlar askerî savaş alanları ile sınırlı kaldığından sivil halk pek fazla zarar görmemişti. Birinci Dünya Savaşı'nda şehirler üzerinde dolaşmaya başlayan bombardıman uçakları sivil halkı bekleyen hava saldırılarını bariz bir şekilde ortaya çıkardı. Bu durum karşısında hava saldırılarının yapacağı tahribatı imkânlar dâhilinde önleyecek tedbirlere başvurmak ve bunları uygulamak zaruri hâle geldi. Savaşın daha kısa bir sürede bitirilmesi için taraflar her yolu deneyeceğinden yalnız cephedeki orduya değil, havadan ülke içinde herhangi bir yere de saldırabilirdi. Türkiye, geçmişte edindiği tecrübelerin de etkisi ile çeşitli önlemler almak için savaş öncesinde çalışmalarına başlamıştır. Böylece hava saldırılarının etkisini en aza indirmek için halkın bilgilendirilmesi ve teşkilatlandırılması gerektiği kararlaştırılmış ve alınacak tedbirler sayesinde sivil halkın korunması sağlanmaya çalışılmıştır (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 32; Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939).

Research Article

Received: 12/10/2023

Accepted: 25/11/2023

Cite this article as:

Yücebaş, F. (2023) Activities to Inform the Public Against Possible Attacks in Turkey on the Eve of the Second World War and during the War. *Anasay* 26, 84-96.

İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili yapılan konferans ve konuşmalarda Türkiye'nin politikasının açık ve net olduğu, saldırgan olmadığı, fakat herhangi bir tehlikeye karşı da tedbir aldığı belirtilmiştir (BCA, 30.10.0/795.524.9, s. 11). Yapılan bilgilendirme çalışmalarında özellikle Türkiye'nin birliğini bozmak için yabancı propagandaların bilinmedik yerlerden gelebileceğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Böyle durumlarda halkın çıkan yalan haberlere itibar etmemesi ve bunların doğruluğu noktasında dikkatli olması istenmiştir. Bu süreçte halkın sadece Hükümet tarafından yapılan bilgilendirmelere inanması gerektiğinin altı çizilmiş ve meydana gelen olaylarda Türkiye'yi endişeye düşürecek bir durumun bulunmadığı vurgulanmıştır. Hükümet'in almış olduğu ve alacağı tedbirlerle ilgili bilgilerin halk tarafından ajans, gazete ve TBMM müzakereleri aracılığı ile edinilmesine ve her vatandaşın bahsedilen kaynakları takip etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (BCA, 30.10.0/795.524.9, s. 9-14). Refik Saydam'ın kurduğu Hükümet programında da milletin hayat ve refahını tehlikeye düşürecek hareketlerden kaçınılacağı ve muhtemel saldırılara karşı da önlem alınarak teyakuzda olunacağı belirtilmiştir (TBMM ZC, D: VI, C. 1, (10.4.1939), s. 21).

1. HAVA SALDIRILARINA KARŞI HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI

Bu dönemde hava saldırı vasıtaları, genel olarak balon ve uçaklar üzerinden yapılmıştır. Halkı bilgilendirmek için hava saldırılarında kullanılan bombaların türleri ve özellikleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 31-34). Nitekim Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu da 27 Haziran 1938'de kabul edilerek 9 Ocak 1939'da yürürlüğe girmiş ve bilgilendirme çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmiştir (T. C. Resmî Gazete, 09.07.1938, Sayı: 3955, Kanun: 3502, s. 10228). Bu kapsamda toplumu bilgilendirme işi de aile üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra da değinileceği üzere hava saldırılarına karşı halkı bilgilendirme amacıyla açılan kurslara her aileden iki kişi davet edilmiş ve bunların da diğer aile üyelerini bilgilendirmesi mecburi tutulmuştur. Aile üyelerinin bilhassa zehirli gaz saldırıları, evdeki ışıkların hemen söndürülmesi ve karartılması, sığınakların temini ve ilk yardım tedbirleri hakkında bilgi sahibi olması için çalışılmıştır. Her aile de korunmak için gerekli tedbirleri alarak saldırılara karşı hazırlıklı olmakla mükellef tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 37; Ulus, 6 Eylül 1939).

Muhtemel bir saldırıda bina dâhilinde ve bina korunma teşkilatında vazifesi olanlar derhal görev başına gitmek, korunma âmirinin emri altına girmek ve verilen emirleri yapmakla sorumlu tutulmuştur. Görevli olmayanların eğer bina içerisinde ise bina korunma âmirinin gözetiminde bodrum katına ineceği, kendi evinin bahçesinde sığınak yapanların sığınağa gideceği, elverişli yeri olmayanların ise hava saldırılarından korunmak için üstü örtülü hendek veya siper kazarak korunması tavsiye edilmiştir (Vakit, 14 Ağustos 1939). Kazılacak siperlerin her vatandaşın anlayabileceği şekilde krokilerle detaylı bir şekilde açıklanması ve binaların yıkılma ihtimaline karşı evin bahçe kısmında olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Yeni Asır, 14 Mayıs 1941).

Saldırı tehlikesi olan şehir ve kasabalarda halkın gerektiğinde seyrekleştirilebileceği ve şehir ile kasabaların yakınındaki bağ ve bahçe evleri ile çiftliklere gönderilebileceği, eğer halkın seyrekleştirmesine yine ihtiyaç duyulursa bu seferde yakın köylere gönderileceği belirtilmiştir (Ulus, 12 Eylül 1939).

Hava Saldırılarına Karşı Korunma Kanunu'na göre hava saldırılarının tesirini azaltmak için resmî ve özel kuruluşlar ile halkın korunma tedbirlerini alması ve teşkilat vücuda getirmesi mecburi tutulmuştur (TBMM ZC, D: V, C. 26, (27.06.1938), s. 379). Kanuna göre yapılacak olan tatbikat ve manevralarda Hava Müdafaa Genel Komutanlığı ve valiler tarafından verilecek emirlerin halk tarafından yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (T. C. Resmî Gazete, 09.07.1938, Sayı: 3955, Kanun: 3502, s. 10228). Bu kanuna göre, 16-20 ve 45-60 yaş arasında olan bütün vatandaşların pasif korunma teşkilatında yer ve görev alacağı belirtilmiştir. Hava saldırılarına karşı alınacak tedbirlerin halka anlatılmasında kurslar önemli bir görevi yerine getirmiş, kurslar kapandığında ise halkın bilgilendirilmesine devam edilmiştir (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1939; Tan, 5 Ağustos 1939).

Halkın bilgilendirilmesi işi; sadece yayınlanan kanun, nizamname ve talimatlarla değil gazeteler vasıtasıyla da sürdürülmüştür. Hava saldırı tehlikesi haberi alındığında halktan korunma ekiplerinde görevli olanlara, korunma amirliği tarafından tebligat yapılacağı belirtilmiştir. Görevli olanların, herhangi bir telaşa kapılmadan ve halkı endişeye düşürmeden vazifeleri başına gitmesi ve gerekli olan teçhizatları hazır hâle getirmesi mecburi tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 83). Evlerinin dışında bulunan vatandaşların panik yapmadan evlerine gideceği, evlerine gidemeyenlerin polislerin göstereceği ve sarı işaret levhaları ile gösterilen umumi sığınaklara gideceği, burada da yer bulamayanların en yakın sığınağa yönlendirileceği ifade edilmiştir. Bu da mümkün değilse, kendisini bombaların etkisinden korumak için korunaklı bir yere saklanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Vakit, 14 Ağustos 1939).

Hava saldırılarının halka bildirilmesinde canavar (ihtar, alarm, siren) düdüklarının de önemli bir yeri vardır. Bunların başında özel görevliler bulunmaktaydı ve tehlike işaretinin halka bildirilmesi işini yerine getirmekteydiler (Tanin, 3 Mayıs 1944). Tehlike işaretinin sürekli olarak düdükların üç dakika boyunca çalmasıyla verileceği ve bu işaretin duyulması ile ışıkların hemen kapatılması ve duman çıkaran ocakların söndürülmesi gerektiği belirtilmiştir (Son Posta, 5 Mayıs 1944). Yapılan tatbikatlarda düdüğü çalan görevlilerden bazılarının tehlike işareti ile tehlike geçti işaretini karıştırdıkları tespit edilmiş ve bunlara ayrıca kurs verileceği söylenmiştir (Tanin, 7 Mayıs 1944).

Halkın hava saldırılarına karşı gerek pasif korunma tedbirleri gerekse aile ve ortak siperler hakkındaki bilgilendirmeleri, bölge ve mahallelerindeki komisyon ve komitelere müracaat ederek alabileceği belirtilmiştir (Anadolu, 21 Mayıs 1941; Yeni Asır, 20 Mayıs 1941).

1.1. Paraşüt ve Paraşütçüler Hakkında Yapılan Bilgilendirmeler

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği politika ile temkinli davranarak birlik ve beraberlik duygusunu ön planda tutarak savaşa dâhil olma ihtimalini göz önünde bulundurmamıştır. Bu ihtimal dolayısıyla halkın bilgilendirilmesi çalışmaları üzerinde önemle durulmuştur (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 6). CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'in hazırlamış olduğu 12 Haziran 1940 tarihli tamim pasif korunma tedbirleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tamimde yer alan bilgilere göre devlet ve parti teşkilatlarının olmadığı yerlerde konferanslar ve çeşitli toplantılar vasıtasıyla halkın bilgilendirilmesi çalışmalarının yürütülmesi istenmiş ve alınacak tedbirlerin askerî, siyasî, iktisadî ve toplumsal sahalarda gerçekleşeceğine dikkat çekilmiştir. Bu aşamada halkın da yerine getireceği görevlerinin olduğu, özellikle yalan haberlere inanmaması gerektiği ve doğru bilgilerin Hükümet, Ankara radyosu ve basın yayın yoluyla duyurulacağı belirtilmiştir (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 9).

Ahmet Fikri Tuzer, Avrupa'da insanlığı ilgilendiren savaş vasıtaları arasında önemli bir yer tutan paraşüt saldırıları hakkında da bilgi vermiş ve halkın bu tür saldırılar hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini ifade etmiştir. Tuzer'in vermiş olduğu bilgilerde; paraşüt, paraşütçü kıtalar*, bunların muharebe sistemleri ve bunlara karşı mücadele yolları yer almıştır (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 1). Paraşüt ve paraşütçüler hakkında verilen bilgilerde, paraşütçünün hiçbir zaman cephe gerisine tek başına inmeyeceği ifade edilmiştir. Bunların uçaktan atlayıp yere inmeleri ve yerde kendilerini saran paraşüt iplerini çözmeleri, sersemliklerini gidermeleri ve hazır

* Düşman paraşütçülerinin kendi ülkelerinin ve ordularının kıyafetleriyle inebilecekleri gibi indikleri yabancı ülkenin içinde dikkat çekmemek, şüphe uyandırmamak, duyulmadan vazifesini baskın hâlinde görebilmek ve o ülke halkının içinde kolay tanınmayarak, saldırıya uğramadan işini görmek için asker, jandarma, polis, köy bekçisi, köylü ve yerli halkın giydiği kıyafet, sarık ve cüppe ile inebileceklerine dikkat çekilmiştir. Bunların daha gerilere, içlere inerek ordunun ana vatanla bağı kesmek için şose ve demiryolu köprülerini, tünelleri, istasyonları, telefon ve telgraf hatlarını, cephane, erzak ve benzin depolarını ve tayyare meydanlarını tahrip etmeye ve yangınlar çıkarmaya çalışacakları gibi halk arasına karışarak bozgunculuk çıkarabileceklerine de vurgu yapılmıştır. Bunlarla mücadele usulleri konusunda Türk ordusu her ne kadar önlem almış olsa bile bunlar yurdun her yerini düşman paraşütçülerine karşı korumaya ve gözlemeye yeterli gelmemiştir. Bu eksiklik ancak en büyüğünden, dağdaki çobanına kadar bütün yurttaşların bilhassa köylülerin uyanıklığı ve bunlara karşı cesaretle mücadele etmekle mümkün olacaktır denilmiştir. Bkz. (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 3).

hâle gelmeleri için 5-10 dakika kadar bir zamana ihtiyaçlarının olduğu belirtilmiştir. Tuzer'e göre bir düşman paraşütçüsünün en zayıf ve yakalanması için en müsait anı, yere düşeceği ve düştüğü sıradadır. Paraşütçülerin yere indikleri zaman bölgede yol ve beslenme güçlükleri ile karşı karşıya kalacaklarını ve yardım görmedikleri takdirde kısa bir süre sonra savaş kudretlerini kaybedeceklerini ifade eden Tuzer, onların havada ve yere indikleri anda, tüfek, balta ve sopa ile imha edilebileceklerini söylemiştir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında en yakın askeri kıta, jandarma veya polise derhal haber verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Paraşütçü kıtaların daha ziyade iç karışıklıklarla uğraşan, halkının maneviyatı bozuk, daha önceden düşmanın casusu ve gizli teşkilatının yerleşip faaliyette bulunabildiği ülkelerde iş gördüklerine dikkat çekmiştir. Ona göre, bir savaş hâlinde düşmanın her vakit en zararlı ve en zor işleri göze alacağını ve milletçe ona karşı bilgi sahibi olup mücadeleye fikren, ruhen ve fiilen hazır olmak gerektiğinin altını çizmiştir (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 4).

Ahmet Fikri Tuzer, tamimi alan teşkilatların her kademesinin bölgesindeki halkı, bilhassa köylüleri parti merkezlerinde, Halkevlerinde, Halkodalarında ve köy meydanlarında toplayarak bilgilendirmesini tavsiye etmiştir. Tuzer, yakın bir zamanda Türk Hava Kurumunun ve Türkkuşu teşkilâtının ilk olarak Trakya'da bir tatbikat yapacağını ve tatbikatta paraşütçülerin uçaklardan atlama şekillerini halka uygulamalı olarak göstereceklerini ifade etmiştir. Bu tatbikatların imkân oldukça sırasıyla muhtelif yerlerde de tekrarlanacağını belirtmiştir (BCA, 30.10.0.0/795.524.9, s. 5). Tatbikatlarla yapılmak istenenler halka gösterilmeye çalışılmış ve tehlike anında bir şaşkınlığa meydan verilmemesi, telaşa düşülmemesi, sakin ve intizamla korunma çarelerine başvurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Ulus, 13 Eylül 1939).

2. PASİF KORUNMA TEDBİRLERİ HAKKINDA HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI

Pasif korunma tedbirlerinden maksat, muhtemel ani hava saldırılarına karşı hazır ve mücehhez bulunmaktır (Akşam, 13 Ağustos 1939). Bu sebeple kadın, çocuk, ihtiyar bütün herkesin müştereken ve bilinçli bir şekilde çalışması için çaba gösterilmiştir (Yeni Asır, 1 Ocak 1936). Hükûmet hava saldırılarına karşı pasif korunma tedbirleri hakkında bir kanun tasarısı planlamış ve böylece muhtemel saldırılara karşı gerekli bütün tedbirleri almayı amaçlamıştır (Akşam, 5 Mart 1937). Hava saldırılarına karşı Pasif Korunma Kanunu tasarısı 18 Mayıs 1938'de hazırlanmış (BCA, 30.18.1.2/83.43.14) ve 25 Ağustos 1939'da ise yürürlüğe girmiştir (BCA, 30.18.1.2/86.27.14; BCA, 30.18.1.2/88.81.14). Pasif korunma mutlak bir emniyete girmek demek olmayıp, sadece tehlikeyi imkân nispetinde azaltmaya matuf bir tedbir olarak düşünülmüştür. Tehlike kendini gösterdikten sonra nasıl hareket edileceğini bilmek, yani sığındıktan sonra nasıl kurtulacağı bilgisini öğrenmek pasif korunmanın en önemli özelliklerinden biri olarak görülmüştür (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939). Muhtemel bir hava saldırısına karşı korunmak için halkın kendisine yetecek bilgiye sahip olması ve her şeyi devletten beklememesi yönünde bilgilendirmeler de yapılmıştır. Halkın bilgilendirilip yetiştirilmesi ve halka yardım ve rehberlik edilmesinin ise Hükûmetin vazifeleri arasında olduğu belirtilmiştir (Cumhuriyet, 18 Nisan 1939).

Hava taarruzlarına karşı korunma kanununun yedinci maddesine göre, 15 yaşını bitiren ve 60 yaşını bitirmeyen her vatandaş nizamname ve talimatnamelere uygun olarak gerekli bilgileri edinerek tedbir almakla vazifeli kılınmıştır. Bu sorumluluğu yerine getirmeyen, kanuna aykırı davranan ve halkı yanlış yönlendirenlere ise üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verileceği belirtilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 9 Temmuz 1938, s. 10228; Akşam, 8 Nisan 1939; Akşam, 8 Haziran 1938).

Hava Müdafaa Genel Komutanlığı tarafından 2 Eylül 1939'da Genelkurmay Başkanlığı ve Vekâletlere Pasif Korunma Kanunu ile ilgili birtakım taleplerde bulunulmuştur. Bu Kanun kapsamında bazı şehir ve kasabalardaki kurum, fabrika, ev ve öneminden dolayı Alpullu ve Turhal Şeker Fabrikaları ile Karacabey ve Çifteler Haraları gibi yerlerde pasif korunma tedbirlerinin vücuda getirilmesi istenmiştir (BCA, 30.10.0.0/51.332.12, s. 2). Pasif korunma talimatnamesi, 6 Eylül 1939'da yürürlüğe girmiş ve halkın teşkilatlandırılması ilgili ayrıntılı

bilgiler verilmiştir. Bu talimatnamede hava saldırı vasıtaları, bomba çeşitleri, oluşturulacak olan ekipler, vazifeli olanların görevleri ve alınacak önlemler hakkında bilgiler yer almıştır (Ulus, 6 Eylül 1939).

Bir evde hava pasif korunma ile ilgili işlerden ev hava korunma âmirinin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Âmir, sağlık malzemelerinin tedarikinden yiyecek maddelerinin zehirli gazlara karşı korunmasına kadar birçok tedbiri almakla mükellef tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 39). Bunların yanında ev korunma âmiri muhtemel saldırılarda binada alarm vererek gerekli teçhizatı sağlamak (Benhür & Akçakaya, 2011, s. 177) ev halkı da âmirin vereceği bütün emirlere uymakla görevlendirilmiştir. Ayrıca her aile, aşağıda yer alan görevlerden de sorumlu tutulmuştur.

1- Hazardan (Barış zamanından) itibaren pasif korunma bakımından verilecek emirleri tamamen yapmak ve hava korunma vazifelerini evdekilere taksim etmek, her biri vazifelerini nasıl yapacaklarını kusursuz surette öğrenmek, 2- Kendilerini korumak için maske tedarik etmek ve bir aile sığınağı veya bir siper temin etmek ve gerekirse bunu tahkim ve iyi hale getirmek, sığınağı bulunmayan evlerde seferde zararlı hallerde kullanılmak üzere evin münasip bir odasını gazdan koruma odası olarak seçmek, 3- Yangına ve ilk yardım tedbirlerine dair gerekli olan âletleri ve ilaçları tedarik etmek, 4- Işıkların söndürülmesi, karartılması için gerekli olan tedbirleri almak (Her ev, ışık söndürme ve karartma tedbirlerini kendisi yapacaktır. Bütün kiraya verilmiş olan evlerde veya apartmanlarda ışık söndürme ve karartma kiracılar tarafından yapılacaktır. Birçok ailenin oturduğu evlerde ve binalarda her daire bu tertibi kendi tarafından yapacaktır. Binanın giriş yeri ile merdiven başı, çamaşırılık, tavan arası gibi umumi kısımların tertipleri bina sahipleri tarafından yapılacaktır.) 5- Yiyecek maddelerini zehirli gazlardan korumak için gaz geçmeyecek surette sandık, sac kutu, sellofan, muşamba, yağlı kâğıt vesaire ve içeceklerinin ağızları sımsıkı kapatılmalı damacana, şişe, sürahi, güğüm, teneke, frijider ve saire gibi malzemeler de tedarik edilmelidir (Ulus, 12 Eylül 1939).

Pasif korunma talimatnamesine göre her ailenin evinde bulundurması gereken ilk yardım malzemeleri tentürdiyot, alkol, pamuk ve sargı bezi olarak belirlenmiştir (Yeni Asır, 14 Mayıs 1941). Saldırı ihtimali olan bölgelerde, ihtiyaca göre sağlık yardım ekipleri oluşturulmuş ve bunların başında da Hava Pasif Korunma Sıhhiye Âmiri görevini yürüten bir doktor bulundurulmuştur (Güney, 2019, s. 74).

Pasif korunma ile ilgili yapılan tatbikatlarda bazı resmî ve özel kuruluşların ihmallerine rastlanılmıştır. Bu sebeple İçişleri Bakanı Hilmi Uran 10 Haziran 1944'te bakanlıklara gönderdiği yazıda, bakanlıkların pasif korunma teşkilat ve planlarını kontrol etmek amacıyla bir komisyon oluşturmaları gerektiğini belirtmiştir. Uran, bakanlıkların kendi içinde özel bir hava korunma planı hazırlamasını, pasif korunma teşkilatı kurmasını ve gerekli tedbirleri almasını dile getirmiştir (BCA, 30.10.0.0/54.353.21,s. 1).

3. ZEHİRLİ GAZ SALDIRILARINA KARŞI HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI

Savaşlarda çok eski zamanlardan beri zehirli gaz kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu gazlar cephede kullanılmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde zehirli gaz kullanan ülkelerin olduğu yönünde çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Yeni Asır gazetesi, 15 Ekim 1937 tarihli nüshasında Japonların Çin askerlerine karşı zehirli gaz kullandığı bilgisini, Paris Çin Büyükelçisi'nin bilgilerine dayandırarak bir haber yapmıştı. Büyükelçi, Çin Kızılhaç Hastanesi tarafından verilen bir rapordan edindiği bilgilere dayanarak birçok Çin askerinin zehirli gazlardan dolayı yaralandığını belirtmiştir. Basında yer alan bilgilere göre Japon kuvvetlerinin Kiangsi'nin kuzeyi ile Hençuang bölgesi civarında boğucu gazlar kullandığı iddia edilmiş, fakat Paris Japon

Büyükelçisi bu iddiaları kesin bir dille yalanlamıştır (Yeni Asır, 15 Ekim 1937; Ulus, 26 Ağustos 1938). 16 Ağustos 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesi ise zehirli gazların ne İspanya’da ne de Çin’de kullanıldığını belirterek bunların Habeşistan’da İtalyan uçakları tarafından kullanıldığını ve 500 metrelik bir daire dâhilinde etkisinin olduğunu dile getirmiştir (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939).

İkinci Dünya Savaşı’ndan önce yapılan savaşlarda özellikle Klorpikrin, Fosgen, İperit, Palit, Klor, Brom (Haber (Akşam Postası), 6 Ağustos 1939), Klark, Adamzit, Levizit, Kloraseton, Klorasetefenon, Brombenzil, Bromaseton, Difosgen, Divk gibi zehirli gazlar kullanılmıştır (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 56-59).

Zehirli gazların karadan atılmasının sakıncaları olduğundan hava kuvvetleri tarafından kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü karadan atılan zehirli gazların rüzgârın yön değiştirmesi hâlinde gazı atan askerî kuvvetlere dönme ihtimali vardı (Kocacık & Dölen, 2020, s. 4). Bu sebeple zehirli gazlar, uçaklardan bombalar vasıtasıyla ve alçak irtifadan bir aletle yere serpilerek canlı hedefleri, yiyecek ve içecek maddelerini zehirlenmek için kullanılmıştır (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 55).

Halkı zehirli gaz saldırılarına karşı korunmak amacıyla Kızılay Cemiyeti tarafından Ankara civarında kurulan Gaz Maskesi Fabrikası 1936 yılından itibaren çalışmalarını sürdürmüştür. Muhtemel bir hava saldırısına karşı halkın zehirli gazlardan korunmasını sağlamak amacıyla “Halk gaz maskeleri” imal edilmiş ve Hükûmet de bu maskelerin satışı çıkarılmasını uygun görmüştür (Haber (Akşam Postası), 9 Kasım 1938).

Halkın maneviyatını en çok etkileyen ve korkutan unsur, zehirli gaz saldırılarıydı. Zehirli gazların etkileri havanın rüzgârlı, yağmurlu, karlı, sıcak, soğuk ve durgun olmasına göre değişmekteydi. Bu gazların öldürücü özellikleri olduğu gibi nefes darlığına, gözyaşına, aksırtmaya, derin yanığa ve yaraya neden olanları da vardı (Toprak, 2007, s. 44; Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939; BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 56). Bu zararlardan halkın haberdar olması ve muhtemel bir tehlikede neler yapılacağını bilmesi oldukça önemli görülmüştür. Vatandaşların zehirli bir gaz saldırısı ile karşılaştığında maske takması, maske yoksa ağız, burun ve gözlerini ıslak bir mendil veya elbisenin ıslatılan yeri ile kapatması, rüzgârın geldiği tarafa doğru koşmaksızın yürüyerek o bölgeden uzaklaşması ve sığınaklara girerek kendini korumaya alması tavsiye edilmiştir (Vakit, 14 Ağustos 1939; BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 55). Okullarda da tüm öğrencilerin gaz maskesi temin etmesi gerektiği belirtilmiş ve birden fazla öğrencisi olan ailelere maskeleri taksitle ve az bir miktar ödeyerek alma imkânı sağlanmıştır (Karabulut, 2014, s. 211). Kullanılacak olan maskenin daima kuru, az sıcak, güneşten ve rutubetten uzak tutulması ve her zaman ulaşılabilir yerde bulundurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Halkın zehirli gaz saldırılarına karşı korunması için şehir ve kasabalarda ihtiyaca göre “gaz arama ve temizleme” ekipleri de oluşturulmuştur. Muhtemel bir tehlike ile karşılaşıldığında gaz ekipleri atılan gazın çeşidini halka bildirmek ve halkın sığınaklara sevk edilmesini sağlamakla görevlendirilmiştir. Gaz arama ve temizleme ekibinde görev alacak olanlar 18-20 ve 46-60 yaş grubundan cilt, kalp ve ciğer hastalıkları olmayan, gözleri iyi gören, iyi koku alan ve çalışkan insanlardan seçilmiştir (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939; Vakit, 11 Ağustos 1940; Çetin, 2008, s. 32). Pasif koruma teşkilatlarında görev alacak olanlar da muayeneye tabi tutulmuş ve ona göre vazife verilmiştir (Yenigün, 26 Nisan 1940).

Zehirli gaz saldırılarına karşı tedbirler özellikle büyük şehirler ile saldırı ihtimali yüksek olan kentlerde alınmaya çalışılmıştır. İstanbul’un da muhtemel bir saldırıda hedef olacağı düşünüldükçe buradaki tedbirlere daha fazla önem verilmiştir. Muhtemel zehirli gaz saldırısında halk kendini korumak için çeşitli tedbirler alırken İstanbul Belediyesi de gazların bir an önce

imhası için itfaiye ve temizlik işçilerinden teşkil edilen ekipler[†] oluşturmuştur (Son Posta, 1 Ocak 1938).

Halk eğitiminde önemli bir işlevi yerine getiren Halkevlerinde zehirli gaz saldırılarına karşı kurslar açılmış ve halk bilgilendirilmeye çalışılmıştır (Akın, 2022, s. 1077). Alanında yetkin kimseler tarafından verilen kurslardan halk istifade etmiştir (C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), 1942, s. 10). Kurslarda zehirli gaz saldırılarına karşı verilen dersler olumlu neticeler vermiş ve gaz saldırılarına karşı nasıl davranılacağı öğretilmeye çalışılmıştır. Fakat bu kurslarda verilen eğitimle yetinilmemesi, çeşitli neşriyat ve broşürler yoluyla bütün ev halkının zehirli gazlar konusunda bilgi sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır (Haber (Akşam Postası), 12 Nisan 1939; Cumhuriyet, 24 Eylül 1939). Zehirli gaz saldırılarına karşı verilen kurslar altı konferanstan ibaretti. Her aileden bir veya iki kişi kurslara davet edilmekte ve haftada iki konferans verilmek suretiyle üç haftada bu eğitim tamamlanmaktaydı. Kurslarda detaylı bilgiler verilerek gaz maskelerinin önemine değinilmiş ve çukur yerlerde durulmaması ve yüksek yerlere çıkılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Her yıl 1 Mayıs itibarıyla kurslar tatil edilmiş, fakat zehirli gaz saldırıları konusunda bütün ev halkının istifade etmesi amacıyla Halkevleri, okul, broşür ve filmler vasıtasıyla bilgilendirme faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmüştür (Haber (Akşam Postası), 12 Nisan 1939; Haber (Akşam Postası), 25 Nisan 1939; İlkokul, 6 Şubat 1939). Halkı bilgilendirme yöntemlerinden biri olan sinemalardan da istifade edilmiş ve özellikle maske takılması, zehirli gazlardan çeşitli yöntemlerle sakınılması, tedavi usulleri, canavar (ihtar/alarm/siren) düdüklülerinin çeşitleri, sığınaklara yerleşme şekilleri ve evlerde tedbir alma yöntemleri öğretilmiştir (Vakit, 4 Ekim 1939). Zehirli gazların ev ve binalardan içeriye girmesine engel olmak ve etkilerini azaltmak için birtakım önlemlerin alınması mecburi tutulmuştur. Böyle bir saldırıda gereksiz açılan kapı, pencere, tepe camları, baca ve soba deliklerinin iyi bir şekilde kapatılması gerektiğinin özellikle altı çizilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 61). Hava saldırıları bittikten sonra ev ve sığınaklarda bulunanlar, saldırının tamamen geçtiği haberini aldıktan sonra dışarı çıkılabileceği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939).

Her evde bir hava korunma âmiri, bir ev itfaiyecisi, bir korunma âmir yardımcısı ve hastabakıcı gibi görevlilerin bulundurulmasına özen gösterilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Ayrıca her evde gaz maskesi, savaş paketi, kireç kaymağı, kürek, kazma, balta, el feneri, satır, küçük merdiven, sııklı süpürge (bu süpürge'nin sıığının evlerin yukarı kısımlarında çıkan yangınların söndürülebilmesi için ıslak bezle sarılması gerektiği belirtilmiştir), bir sandık kum veya toprak, su dolu bir fiç ve musluklara takılacak hortum bulundurulmasına dikkat çekilmiştir (Akşam, 8 Nisan 1939; Toprak, 2007, s. 46). Ev hava korunma âmiri, zehirli gazlarla temas etmiş kişilerin sığmağa girmelerini men etme yetkisine sahip olduğu gibi sığınak içine zehirli gaz girmesi hâlinde maskelerin takılmasını ve sığnağın sükûnetle boşaltılmasını da sağlamakla sorumlu tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 41). Bunların yanında aile fertlerine maskenin takılması, kullanılması, muhafazası ve maskesi olmayanlara korunma yöntemlerini öğretmekle de vazifeli kılınmıştır (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 40).

4. SİĞINAK VE SİPERLER HAKKINDA HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI

Patlayıcı bombalar ile zehirli gaz saldırılarına karşı insan ve hayvanların korumasını sağlamada önemli bir yere sahip olan sığınaklar önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Muhtemel hava saldırılarına karşı pasif korunma tedbirleri arasında yer alan sığınaklar (Ulus, 13 Eylül 1939), savaş öncesinde birçok yerde oluşturulmuş ve resmî dairelerin alt katları sığınak hâline dönüştürülmüştür (Son Posta, 1 Ocak 1938).

[†] Bu ekiplerden her kazada 10'u faal, 10'u da yedek olmak üzere 20'ser temizlik işçisi vücuda getirilmiştir İstanbul'da 1.200 temizlik işçisi olduğu bunlardan 200 kişinin zehirli gaz saldırılarına karşı görevlendirildiği ve bunlara ders verileceği kararlaştırılmıştır. Derslerini tamamlayanlar görev yerlerine dönecek ve yerlerine 200 kişi gelecektir. Böylece bütün temizlik işçilerinin zehirli gazlar hakkında bilgilendirilmesi sağlanacaktır. Bkz. (Son Posta, 1 Ocak 1938).

Yeni yapılacak olan yapılarda uygulanacak esaslar ve sığınaklar nizamnamesi, 8 Nisan 1940'ta kabul edilmiş (BCA, 30.18.1.2/89.122.3) ve üç kattan fazla olan beton, kârgir ve apartman gibi yapıların alt katlarında korunma yerleri yapılması mecburi hâle getirilmiştir. Her apartmanın korunma yerinin o apartmanda oturanları alabilecek genişlikte olması gerektiği belirtilmiştir (Son Posta, 17 Mayıs 1940). Yukarı katlar ile bodrum katlarının hava saldırılarına karşı farklı özellikleri olduğundan atılacak olan bombanın özelliğine göre sığınak yerlerinin hazırlanması ve her türlü saldırıya karşı önlem alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 73-74).

Sığınak içinde kurallar dâhilinde hareket edileceği ve korunma âmirlerinin izni olmadan dışarı çıkılamayacağı ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 82). Korunma âmirlerinin askerlikle ilgisi olmayan erkeklerden, erkek yoksa kız ve kadınlardan seçileceği belirtilmiştir. Seçilecek olan âmirin ev halkı üzerinde belli bir saygınlığı bulunan, çalışkan, düzeni sağlayabilecek, tehlike anında ev halkına cesaret ve soğukkanlılık aşılayabilecek bir niteliğe sahip olması gerektiğine özen gösterilmesi söylenmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 38; Akşam, 9 Mayıs, 1941). Seçilen âmirler, sığınaklarda düzenin sağlanması adına belli bir disiplin dâhilinde görevini yapmak, sığınakları hazır hâle getirmek ve gerekli olan malzemeleri tedarik etmekle sorumlu tutulmuştur (Benhür & Akçakaya, 2011, s. 177).

Ev hava korunma âmiri, aynı zamanda muhtemel bir saldırıda ailesini korunabileceği bir sığınağa ulaştırmak, sığınak yeri çökmüş ve zarar görmüş ise bunları onarmakla görevlendirilmiştir. Eğer oturlan yer sığınak için elverişli değil ve bahçesinde siper yapma imkânı yok ise sığınabileceği yerleri bulmak zorunda olduğu bildirilmiştir. Ev ve mahallelerinde siper ve sığınak için uygun yer bulamayanlar buldukları yerden 10 dakika uzak mesafedeki sahalara kadar siper kazabilecekleri söylenmiştir. Âmir, sığınak bulunmayan evlerde hangi odanın tedbir amaçlı kullanılacağını tespit ederek burayı hazır hâle getirmekle sorumlu tutulmuştur. Bununla beraber sığınak olmaya uygun evlerde ev fertlerinden başka daha kaç kişinin kalabileceğini belirleyerek bunların kaydını tutmakla görevlendirilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 39-41).

Pasif korunma mecburiyetine tabi şehir ve kasabalarda tehlike zamanında halkın etrafa dağıtılabileceği ve bu bölgelerde, halka yetecek miktarda önceden sığınak ve siperler yapılacağı iletilmiştir. Muhtemel saldırılarda önemli bir işlevi yerine getiren sıhhiye sığınaklarının ise hava saldırılarında halktan yaralanmış ve zehirli gaza maruz kalmış olanların tedavilerini yapmak amacıyla inşa edilmesi planlanmıştır. Bu sığınaklar, mahalli idarelerce yapılacak ve şehir ya da kasabaların en kalabalık, hava saldırısına maruz kalabilecek bölgelerinde, ulaşımı kolay ve suyu bol olan merkezî yerlerde açılacağı belirtilmiştir (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 69-71; Son Posta, 26 Mayıs 1941). Kazalarda sığınak yerlerini gösteren levhaların pasif korunma komisyonu tarafından hazırlanacağı ve kaymakamların bu levhaları belirlenen sığınak mahallerine koyacakları ifade edilmiştir. Sığınakların mümkün mertebe az insanı içine alabilecek yerler olarak ayarlanacağı ve buralara azami 50 kişiden fazla kimse alınmayacağı kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 12 Ağustos 1939).

Sığınakların planları, şekilleri, inşa tarzları ve diğer hususları yayınlanan nizamnamelerle belirlenmiştir (T.C. Resmî Gazete, 27 Kânunusani/Ocak 1940, Sayı: 4418). Kazılacak siperlerin derinliği genelde iki metre ve genişliği 80 santim olacak şekilde planlanmıştır. Fakat yapılan denetimlerde siperlerin üstlerinin açık olduğu ve etraflarının kum ve yumuşak topraklarla takviye edilmediği görülmüştür (Son Posta, 26 Mayıs 1941).

5. IŞIKLARIN SÖNDÜRÜLMESİ VE KARARTILMASI HAKKINDA HALKI BİLGİLENDİRME ÇALIŞMALARI

İkinci Dünya Savaşı öncesinde alınan önlemler arasında yer alan ışık söndürme ve karartma uygulaması ile uçak saldırılarına karşı doğrudan hedef olunmaması amaçlanmıştır. Türkiye, saldırı ihtimalini göz önünde tutarak önlem almaya çalışmış ve halkın da verilen

emirlere uyması ve resmî makamların vazifesini kolaylaştırması için ellerinden gelen gayreti göstermesi gerektiği bildirilmiştir (Yeni Asır, 1 Ocak 1936; Karabulut, 2014, s. 201).

Işıkların söndürülmesi ve karartılması hakkındaki nizamnamenin yürürlüğe konması, Bakanlar Kurulu tarafından 15 Şubat 1939'da kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.2/85.119.20). Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesine göre;

Düşman uçaklarının geceleyin hedefleri tanımalarına ve umumi surette doğru istikameti bulmalarına mani olmak ve hareketlerini güçleştirmek için nizamname hükümleri dairesinde ışıklar söndürülür ve karartılır (Md-1).

Genelkurmay Başkanlığı, savaş tehlikesi hâlinde ışıkların söndürülmesi ve karartılması emrini veren merci olarak belirlenmiş ve bu emrin o bölgedeki en yetkili kimse tarafından yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır (Güney, 2019, s. 94; Türk İdare Dergisi, Şubat 1939, s. 191-192). Işıkların söndürülmesi, karartılması ve dışarıya hiçbir şekilde ışık sızdırılmaması için bütün hazırlıkların yapılmasından ev hava pasif korunma âmiri sorumlu tutulmuştur (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 39). Evlerde ışıkların dışarıya sızdırılmaması için vilâyete kat'i emir verilmiştir. Nizamname gereği dışarıda yanması gereken lambaların 60 volttan fazla olmaması gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Bununla beraber dükkânlarda siyah kumaş veya kâğıt kullanarak ışıkların dışarı sızmasının engellenmesi ve dışarıda lamba yakılması gerekiyorsa maskeli lambalar kullanılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Özel ve resmî binalarla beraber ev, apartman, mağaza, okul gibi yerlerin maskelenmesi işinin 1 Aralık 1940 tarihine kadar tamamlanması belirtilmiştir. 1 Aralık 1940 tarihinden itibaren gerek umumi ve gerekse özel binalarda aydınlatmanın tamamen karartılmış ve söndürülmüş olacağı dile getirilerek bu emre uymayanlar hakkında yasal işlem başlatılacağı ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 23 Kasım 190; T.C. Resmî Gazete, 18 Kasım 1940, s. 58). Bunların yanında çok fazla girilip çıkılan yerlerde ışığın dışarı sızmaması için gerekli önlemlerin alınması ve özellikle fabrikalar, bürolar, lokantalar, mağazalar, sinemalar, gazinolar, kahveler gibi yerlerde iki kapının aynı anda açılmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Cumhuriyet, 23 Ocak 1941).

Korunma zorunluluğuna tabi olsun veya olmasın bütün şehir, kasaba, köy, münferit ev ve çiftliklerde ışıkları söndürme ve karartma tertip ve tedbirlerinin yetkili görevliler tarafından önceden temin edilmesi ve ışık söndürme ve karartma önlemlerini evde kim oturuyorsa onun yapması gerektiği vurgulanmıştır (BCA, 490.1.0.0/1135.141.1, s. 80-81). Geceleri lambaların yakılmaması için uyarılarda bulunulmuştur. Çünkü gecenin karanlığından faydalanarak saldıracak olan düşman uçaklarının gördüğü ışıklı noktaların onların işlerini kolaylaştıracağı için belirtilen hususlara özen gösterilmesi tavsiye edilmiştir. Bu sebeple ışıkların söndürülmesi ve karartılması meselesi oldukça önemli görülmüş ve halktan ışıkları maskeleymesi ve bazı durumlarda düşük voltajlı lambalar kullanması istenmiştir (İlkokul, 6 Şubat 1939; Vakit, 15 Haziran 1941). Ayrıca önemli yer ve tesislerin gündüz vakti görünmemesi için boyanması, örtülerek gizlenmesi, etrafına ağaçlar dikilmesi veya sahte şekiller yapılarak kamufle edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (Toprak, 2007, s. 46).

Zaman zaman yapılan tatbikatlarda halkın kurallara uyup uymadığı tespit edilmeye çalışılmış ve hangi durumlarda ışıkların açılıp hangi durumlarda söndürüleceği belirlenmiştir. Bir evden ışık sızdığı tespit edilirse pasif korunma kanununa göre 25 liraya kadar para cezası verileceği kararlaştırılmıştır (BCA, 30.18.1.2/93.114.10; Vakit, 2 Aralık 1940).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nda hassas bir politika takip ederek tarafsız kalan Türkiye, muhtemel bir savaş tehlikesine karşı hem askerî hem de sivil halkı korumaya yönelik önlemler almıştır. Olası bir savaşın cephe gerisini de etkileyeceğini düşünen Hükümet yetkilileri, halkın özellikle hava saldırıları hakkında bilgilendirilmesini ve oluşabilecek zararları en aza indirmeyi amaçlamıştır. Halkın bilgilendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar pasif korunma tedbirleri

olarak gerçekleştirilmiş ve halka korunma yöntemleri hakkında detaylı bilgiler verilerek kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Hükümet, İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce resmî kurumların alt katlarının sığınak olarak düzenlenmesine karar vermiş ve vatandaşların yeni yapacağı binalarda sığınak yerlerini yapması mecburi tutulmuştur. Ev ve bina çevresinde sığınak yapımına müsait olmayan yerlerde ise 10 dakika mesafede bulunan alanlarda sığınakların yapılması uygun görülmüştür. Olası saldırılarda sığınakları da oluşturulmuş ve bunlar kalabalıkların yoğun ve ulaşımın kolay olduğu alanlarda inşa edilmiştir. Diğer taraftan halkın hem evlerinin üst katlarını hem de bodrumları sığınak olarak düzenlemeleri gerektiği yönünde ikazlarda bulunulmuştur. Bu hususta atılacak bombanın özelliğine göre halkın ya en üst katlara çıkması ya da sığınaklara gitmesi mecburi tutulmuştur. Fakat yapılan tatbikatlarda bazı sığınak ve siperlerin belirlenen kurallara göre yapılmadığı tespit edilmiş ve bu hususta uyarılarda bulunulmuştur. Her ailenin korunma tedbirlerini bilmesi gerektiği düşünülerek hava saldırılarına karşı bilgilendirme amaçlı açılan kurslara her aileden iki kişi davet edilmiş ve kursu bitirenlere belgeler verilmiştir. Kurslara katıl(a)mayanlar; Halkevleri, konferans, toplantı, broşür ve çeşitli yayınlarla bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle ulusal basında pasif korunma tedbirleri ile ilgili haberlere sık sık yer verilerek herkesin alınacak önlemler hakkında bilgi sahibi olması istenmiştir. Her aileden birer ev hava korunma âmiri seçilmiş ve tedbirlerin alınmasında daha intizamlı hareket edilmesi hedeflenmiştir. Muhtemel hava saldırılarında halkı en fazla korkutan ve endişeye düşüren zehirli gaz saldırılarına karşı halkın bilgilendirilmesine daha fazla ağırlık verilmiştir. Zehirli gaz saldırılarına karşı önlemler özellikle büyük şehirler ile saldırıya maruz kalabilecek kentlerde alınmıştır. Ayrıca halka paraşüt ve paraşütçüler hakkında da bilgi verilmiş ve bunlarla karşılaşıldığında neler yapılacağı ve bunların nasıl ortadan kaldırılacağı, detaylarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Muhtemel bir saldırıda düşman uçaklarına hedef olunmaması için ev, apartman ve çeşitli işletme binalarının ışıkların söndürülmesi ve karartılmasında nasıl hareket edileceği ile ilgili bilgilendirmeler de yapılmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilî olarak girmediği hâlde aldığı askerî ve sivil tedbirlerle daima dikkatli davranmış ve başarılı bir politika izlemiştir. Bu dönemde iktidarın her an bir savaşa gireceği gibi hareket etmesi ister istemez halkı tedirgin etmiştir. Fakat yapılan bilgilendirme faaliyetleri ile halkın daha tedbirli ve temkinli davranması sağlanarak sürekli teyakkuz hâlinde olunması sağlanmıştır.

Etik Beyan

“Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Savaş Esnasında Olası Saldırılarına Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları/ Activities to Inform the Public Against Possible Attacks on the Eve of the Second World War in Turkey and During the War” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interests,

Funding: The author declared that this study had received no financial support.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
(BCA)

BCA, 490.1.0.0/1135.141.1

BCA, 30.18.1.2/89.122.3

BCA, 30.18.1.2/85.119.20

BCA, 30.18.1.2/93.114.10

BCA, 30.10.0.0/795.524.9

BCA, 30.10.0.0/51.332.12

BCA, 30.10.0.0/54.353.21

BCA,30.18.1.2/83.43.14

BCA, 30.18.1.2/86.27.14

BCA, 30.18.1.2/88.81.14

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Devre 6, Cilt 26, (27 Haziran 938).

TBMM, C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), 1942, Ankara.

T.C. Resmî Gazete, 9 Temmuz 1938, Sayı: 3955, Kanun: 3502.

Türk İdare Dergisi, Şubat 1939, Sayı: 131, Yıl: 12.

TBMM ZC, Devre 5, Cilt 1, (10 Nisan 1939).

T.C. Resmî Gazete, 27 Kânunusani/Ocak 1940, Sayı: 4418.

T.C. Resmî Gazete, 18 Kasım 1940, Sayı: 4663, Kanun: 3502.

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Haber (Akşam Postası)

İlkokul

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Tanin

Ulus

Vakit

Yeni Atır

Yenigün

Kitap ve Makaleler

Akın, D. (2022). İkinci dünya savaşı döneminde halkevlerinin halk eğitimi üzerindeki etkileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1072-1086.

Benhür, Ç. ve Akçakaya, M. A. (Kış 2011). İkinci dünya savaşı sırasında konya'da alınan askerî önlemler. *Akademik Bakış*, 5(9), 171-187.

Çetin, S. (2008). *İkinci dünya savaşı'nda istanbul ve trakya'da alınan tedbirler: pasif korunma ve tahliye*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Güney, B. (2019). *İkinci dünya savaşı sırasında türkiye'nin aldığı pasif savunma tedbirleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karabulut, U. (Bahar 2014). Davetsiz misafiri beklerken ikinci dünya savaşı türkiye'sinde pasif güvenlik önlemleri (1939-1940). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 199-223.

Kocacık, E. T. ve Dölen, E. (2020). İki dünya savaşı arasında türkiye'de zehirli gazlardan korunma kursları ve yasal düzenlemeler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21, 1, 1-56.

Toprak, Z. (2007). Türkiye'de barış ortamında savaş travması: hava taarruzuna karşı pasif korunma. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 163, 40-47.